

Ahozkotasuna eta Ahozkaritza

*“Historiak ez du errepikapenik...
errimatu egiten baitu”*

Mark Twain

FITO RODRIGUEZ

Aspaldidanik ikertzen nabilen gaia da Ahozkotasunarena. Pentsa, Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntza Zientzien Institutuak argitaratu zuen 1983an neronek moldatutako “Bertsolaritza, formarik gabeko heziketa” izeneko liburutxoa (euskaraz argitaratzen zuten lehena, us-tez...) non, orduko “La Voz de Gipuzkoa” egunkarian kazetari aritzen zen gazte batek, Andoni Egaña bere grazia, ahazkotasunaz, eta, bide batez, bertsolaritza, elkarrizketa egin zidan. Aipatu La Voz de Gipuzkoako, euskal sailean lan egiten zuten Pako Aristik eta Mikel Aramendik trufa egin ohi zioten gazte horri “bertsolari” deituz oso zalea baitzen... atzo goizean gertatutakoa, beraz.

“Bertsolaritza, formarik gabeko heziketa” izeneko ikerketa horretatik, besteak beste, hantxe islatzen zen Xabier Amurizaren eta Joxe Azurmendiren arteko eztabaida baten kariaz ere (Bat-batekotasunaren inguruan) sortu zen gero izen bereko nire Doktorego Tesia¹, eta haren laburpena izan zen kaleratutako liburua². Horrezaz gain, gai bera dela eta, Kongresu ezberdinetan hartu dut parte³ eta, noski, argitalpen ugari ka-

---

[1] RODRIGUEZ, F. (1984) BERTSOLARITZA, FORMARIK GABEKO HEZIKETA, UPV/EHU. Digitalean eskuragarri.

[2] RODRIGUEZ, F. (1991) BERTSOLARITZA ETA ESKOLA, UEU

[3] RODRIGUEZ, F. (1995) “Ahozkaritzaren Ekoizpena Hezkuntzan” in Eusko Ikaskuntzaren XII. Kongresua.

“Zer da performantzia?” in AHOZKO INPROBISAZIOA MUNDUAN (2003), UNESCO: 610402; ISBN:84-95697-09-2; Págs. 317/ 324, Bertsolari Liburuak ; Donostia

leratu ahozketasunaren inguruan⁴. Unibertsitate jardunean ere “Ahozketasuna eta Hezkuntza” izeneko hautazko ikasgaia eman nuen Hezkuntza Zientzien lizentziaturan laurogeita hamargarren hamarkadan eta, egun, “Ahozketasuna eta Nazionalismoa” izeneko eskolak ematen ditut “Euskal Nazionalismoa XXI. mendean” deritzaneko Euskal Herriko Unibertsitateko Masterrean.

Bertsolarien moduan, bada, hasiko naiz honetan ere, atzekoz aurrera, hau da, orain burutzen ari naizen zereginetatik atzera jotzen, ahozketasuna (eta ahozkaritza...) zer den argitu nahian.

1.- Ahozketasuna eta Nazionalismoa

Nazioarekiko atxikimendua, oinarrian, sentimentalak izaten da⁵, oinarrizko zirraretan, hau da, haserrean, higuinean, alaitasunean eta tristezian fundatzen da oinarri biologikoak direla medio.

Filosofiak, Gizarte Psikologiak edota Antropologiak ikertu dute auzi hau eta, ondorioztatu dutenez, giza taldearekiko enpatian (logopatian) oinarritu ohi da nazionalismoa⁶.

Giza taldeetan, ordea, emozioen edo zirraren partekatzea hizkuntzek duten alde musikalei esker suertatzen da⁷.

Hizkuntzen jatorriaz (Pinker) nahiz bilakaeraz (Chomsky) arduratu direnek, Rousseauk salbu, ez ohi diete, halere, mintzairaren doinuei garrantzirik eman⁸. Alegia, ikuspegi ebolutiboa guztiz alboratua izan ohi da horrelako ikerketan (Pinker/Chomsky) eta honek, aldiz, argitu dezake Ahozketasunaren garrantzia giza taldeen trinkotze bidean.

Hau ulertu ahal izateko, jakina, Protohizkuntzaz hitz egin beharko genuke, eta ildo horretatik, ebolutiboki, ikertzaileok bi mintzaira motari

---

[4] RODRIGUEZ, F. (2012) “*The Iatrogenic Perspective on Contemporary Legends*” in *The International Journal of Critical Cultural Studies*. Vol 10.

[5] AZURMENDI, J. (2007) *VOLKSGEIST-HERRI GOGOA*, Elkar.

[6] ULISES, C. (2008) *MANIFESTU NAZIONALISTA*, Txalaparta.

APALATEGI, J. (2002) *HAURREN NAZIOAK*, Utrisque vasconiae,

GELLNER, E. (1983) *NATIONS AND NATIONALISM*. Basil Blackwell..

[7] MITHEN, S (2005) *THE SINGING NEANDERTHALS*. Weidenfeld&Nicholson. Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzuak argitaratu emana du honen itzulpena.

[8] DOWNING, A (1995) *MUSIC AND THE ORIGINS OF LANGUAGE*. Cambridge University Press.

kasu egin dietela esan daiteke, hitzetatik abiatuz esakuneak osatuz joan direnak, alde batetik (Bickerton), eta holistikoak, hau da, mezu orokorrak abiapuntu izanik, esanahi bakanak ondorioztatu dituztenak, bestetik (Wray) ⁹.

Hizkuntzaren ezaugarriak (zeinuak, gramatika eta informazioaren helaraztea) musikarenak ere badira, eta, hizkuntzak erreferentzialak eta manipulatzileak diren bitartean, musika hizkuntza manipulazalea da soilik.

Hizkuntza mintzatuaren egitura semantikoa, ordea, holistikoa da, berez. Giza jatorrizko hizkuntza nahiz musika gaitasuna garatu behar izan direla ez dago dudarik .

Jakin, badakigu musikak gizarte taldeak emozionalki trinkotzeko baliabidea ere badirela¹⁰. Halaber, hizkuntzak eta musikak bai ikasketa sistema konbinatorioak (soina, ahozkoa, idatzia) baita patologiak ere partekatzen dituztela (afasia, amusia...) ezaguna da.

Baina, giza hizkuntza itzularazlea da (sortzailea), animaliena ez bezala, eta hala giza mintzairak nola musikak ere itzularazlegarritasuna badute, Pinkerek ez onartu arren¹¹. Zeren, berak uste duenaren aurka, hizkuntzen jatorria eta musikarena, aurrekari komunikatibo amankomunekoan baitatza¹².

Beraz, *Musikamintzaira* zen hizkuntza aurrekari hura giza mintzairaren garapenerako ahozko oinarria izan da, egun hizkuntzaz jabetzeko amaeraz estilokoa (seme-alabakiko mintzatu ohi dena): ozena, aldakorra, motza, errepikakorra, deigarria... non “mezua doinuan datzan” (animalekiko hizkuntzan bezala).

Labur esanda horrelakoa da Musikamintzaira:

- Holistikoa, ez heuristikoa...
- Manipulazalea, ez informatzalea baina eragilea...
- Moduanitza, kinestesikoa...
- Musikala: doinuan, tonuan eta erritmoan oinarritua...
- Mimetikoa, irudikapenen bidezkoa...

[9] WRAY, A (2002) *THE TRANSITION TO LANGUAGE*. Oxford University Press.

[10] PERETZ, I (2003) *THE COGNITIVE NEUROSCIENCE OF MUSIC*. Oxford University Press.

[11] PINKER, S. (1999), *INSTINTO DEL LENGUAJE*. Alianza.

[12] ROUSSEAU, J.J. (1961-1995), *ESSAI SUR L'ORIGINE DES LANGUES*, Gallimard.

Neurologikoki aztertuta, gainera, argiki onartuta dago neurona is-piluen eta adimentartekotasuna bidezko gizarte ikasketa giza-garapena-renaren ardatza dela: taldetasuna dela medio garatzen dela, bada.

Horrela kontatzen du *Bibliak (Epaia liburuan)* Galaadtarrak Efraimitarren aurkako borrokan Sibbólet ahoskatzera behartzen zutela eta, ebakeraren arabera, galaadtarrek 42.000 efraimdar akabatu zituztela Jordan ibaiaren ezpondetan, ahoskeran oinarriturik, alegia.

Gurera etorri, Isturitzeko Txirulak (35.000 urte k.a.), besteak beste, izan daitezke aurrekari protolingüistiko horren froga arkeologikoetako bat¹³, non erlijioaren, edo nazionalismoaren gizarte esperientzia emozional partekatua ere, aipatu *protomintzaira* haren ondorengoak diren.

Zeren, emozioak ez dira animaliangandik heredaturiko alferrikako zirrarak, giza garapen kognitiboaren estrategiak baizik, eta, egun, ahoz-kotasunean (ahozkaritza+ahoskaritza) agerrarazten zaizkigu eta¹⁴.

Egun, halere, Galaadtarrak Efraimitarren aurkako borrokan azaldu ez bezala, Talde garbiketatik elkarren arteko zurrumurrura igaro ohi da gizarte trinkotze mekanismoetan eta itzularazlegarritasunaz (esaera bat besterekin uztartu eta balekoa estatistikoki isolatzeko gaitasuna) baliatzea informazioak eta jarrerak helarazteko.

Izan ere, duela bi miloi urte musikamintzairaz baliatzen ziren *Homo ergaster* haiengandik, duela milioi bat urtera kultura mimetikoa (ez sim-bolikoa)ren erabilerara pasa zen.

Homo sapiens iritsi zenean, jadanik 200.000 urte, hizkuntzaz, simboloz eta musikaz baliatu zen, baina *Hmmmm musikamintzaira* (Holistikoa, Manipulatzaila, Moduanitza, Musikala, Mimetikoa...) aldagaitza zen bitar-tean, hizkuntza, berez, sortzaila denez, gailendu zen erabat.

Egun, badakigu, jakin ere, Gizarte bateratzeak eta kolaborazioak oxitozinak askatzen dituela ikasketak erraztuz¹⁵. Besteekin kolabo-ratzen jakitea besteen kontra aritzen jakitea bezain inportantea dela, alegia, eta horretarako jakin behar dela elkarren artean komunikatzen.

---

[13] BLACKING, J(2006) *¿HAY MÚSICA EN EL HOMBRE?*. Alianza.

[14] RODRIGUEZ, F (1998) *EUSKARA MINTZATUAREN ERRONKAK*. UPV/EHU.

[15] BENZON, (2001) *L. BEETHOVEN'S ANVIL*. Oxford University Press.

Hau da, objektu sinbolikoen erabilera pentsaera abstraktuaren eta hizkuntzaren oinarria dela badakigu. Adibidez, gorriaren erabilera sinbolikoa funtsezko aztarna arkeologikoa da¹⁶ eta, halaber, hizkuntzaren garapenak musikamintzairaren ezaugarriak ezkutatu dituela esan dezakegu. Hau da, Pinkerrek famatutako FOXP2 genea ez dagokio gizakiari soilik eta, ildo beretik, FOXP2 ez da gramatika edota hizkuntzaren genea sinapsi batzuen erraztekoa baizik.

Era berean, *itzularazlegarritasuna* musikamintzairan ere badagoela esan daiteke¹⁷.

Horregatik, Neandertalen desagerpenak musikamintzairaren ahi-tzea ekarri zuela diote¹⁸ eta, egun, barnemintzaira pentsaera bada ere, prozesu historiko luze baten ondorioa da.

Gizabanakoen adimen aniztasunak eta malgutasun kognitiboak iragan horren aztarnak dira. Hizkuntzak erreferentzialtasunari ekin dion bitartean, musikamintzairak talde izaerari ekin baitio.

Talde izaeraren adimen estrategikoa fonologikoa (emic) izaten dira ahoskaritza eta ahoskaritza, talde izaeraren ardatzak, alegia:

- Hizkuntza konposatuak adierazterik ez duena, arlo emozionala, hain justu, azaltzen du ahoskaritzak.
- Garai bateko *musikamintzairak*, gainera, ahosketasunean dira.

2.- Ahozketasuna, Nazionalismoa eta Glotopolitika:

Baina giza talde instituzionalizatu baten Hizkuntza Politika, azkenean, Hezkuntza Politika besterik ez da izaten, hau da, Nazio Politika jakin bat¹⁹. Gertatzen dena da hizkuntza nahiz hezkuntza direla medio

[16] HUMPREY, N. (1984) *CONSCIOUSNESS REGAINED*. Oxford University Press.

[17] KIRBY, S. (2000) *SYNTAX WITHOUT NATURAL SELECTION*. Cambridge University Press.

[18] ARSUAGA, J.L. (2001) *EL COLLAR DE NEANDERTAL: EN BUSCA DE LOS PRIMEROS PENSADORES*. Temas de hoy.

[19] CALVET, L.J. (1987), *LA GUERRE DES LANGUES ET LES POLITIQUES LINGUISTIQUES*, Payot.

ekoitzitako nazio guztiak ez direla berdinak, zeren, botereen arabera, zibilizatzaileak baitaude eta kolonizatuak (ustez, zibilizatzeke direnak).

Ildo horretatik, nazio (hizkuntza/hezkuntza) normalizatuak (idatz kulturaren bidez modernitate eskuratu dutenak) eta gutxituak (historian zehar ahozko erregistroetan solik mugitu direnak) badaude.

Hizkuntza nahiz hezkuntza normalizatuak (idatziak) direla medio garatutako nazio kulturari nazio zibila deitu ohi zaio²⁰. Horrela ulertuta, esan genezake kultura zibila estatuak gizarteratzen duena dela, nazio hezkuntza eta historia idatziaren bidez. Noski, horretarako hizkuntza eta kultura jakin bat hautatu ohi da: kolonizatzailearena (kultura idatzia, alegia). Koldo Izagirrek izkiriatu bezala:

“Meritu koloniala: -Zergatik izan behar du parroko, nahuatatl dakiena? Zein da nahuatljakitearen merito teologikoa?”

Gaztelaniak berez dakar fedea, literatura... eta kolono akademikoak dauzka hori frogatzeko”²¹. Aipatu zeregin zibilizatzaile horretarako, bada, nazioaren estatuak curricularen egokitzapena landu behar izan ditu²² Hezkuntza Sistemak gizarte trinkotzea eta zentzu kode jakin batzuk lehenetsi behar izan dituen bitartean²³.

Horrela, hizkuntza eta kultura jakinak hobetsiz, nazio hezkuntzak bere neurriko gizakiak ere ekoitziko ditu²⁴ eta, hezkuntzaren bidezko emaitzetan lortutako haren gizaki horrek eskuratutako pentsaeren gaitibu geratuko da²⁵. Jokaera historiko honek, ezinbestean, hezkuntzatik at geratuko diren kulturen desagerpena ekarri du²⁶ alde batetik, eta bestetik, Eskola sistemak, gizarte kontrolerako ere balio duenez, autoritatea ezartzeko irakaslearen eta ikasleen asimetriaz eta idazketaren bidezko

---

[20] SMITH, A.D. (1994), “Tres conceptos de Nación”, en *Revista de Occidente*, vol.161.

[21] IZAGIRRE, K (2010) *AUTOPSIARAKO FROGAK*. Susa.31.or.

[22] PABLO DEL RÍO, P. (1993), “La respuesta a la cultura de los múltiples lenguajes”, in *Cuadernos de Pedagogía*, 216.

[23] SWAAN, A.D. (1991), “El curriculum elemental como código nacional de comunicación”, in *Revista de Educación*. 295

[24] SARRIONAINDIA, J (2010), *MOROAK GARA BEHELAINO ARTEAN?*, Pamiela.

[25] BOURDIEU, P. (1983), “Sistemas de enseñanza y sistemas de pensamiento”, in GIMENO SACRISTÁN, J. y PÉREZ GÓMEZ, A. (1983), *La enseñanza: su teoría y su práctica*, Akal, Madrid.

[26] DORIAN, N. (1981), *LANGUAGE DEATH*, University of Pennsylvania Press.

ikasketa memoristikoz finkatu ohi du kultura idatziaren ardatzetan garatutako hezkuntza sistema nazional haietan²⁷.

Iraultza kognitibo eta teknologikoaren bidez sortutako gizarte berriak, aldiz, aurreko sistemak baztertutako ikasketa prozedurak hobetsiko ditu: “Esklabuaren jakintza” deritzana, hain zuzen²⁸.

Hau da, egoera berrietan, pentsaera dibergentea, originala, sortzailea, komunikatzen trebea, sakontzeko joerazkoa, malgua, jariozkoa eta iritziz, askea. Historikoki ahozketasunean oinarritutakoa izan dena da gizarte berriak lehenetsiko duena²⁹.

Beraz, oraingo gizarte globalean, zeinean informazio paroxismoan bizi garen, non zeinu trukaketan gainezka gabiltzan gertuko komunikazioaren galerarako, datu zatiketari aurre egin behar zaio ezaguera esanguratsua berreskuratu ahal izateko eta, finean, gizarteratze testuinguruak birmoldatzeko eta nazio kultura berreraikitze³⁰.

Horretarako, jakina, ikasketei zentzua emateko, globalitatearen eta kultur izaera bereiztuaren arteko gatazka kognitiboa onartu beharra dago herri jakintza den intelektu elkartrukaketa ardatza berrian³¹.

Beraz, hezkuntza komunitate berriak definitu beharra dago testuingurutik kanpoko informazioa birsortzeko gai direnak eta, halaber, kultur aniztasunaz heitzeko gai direnak³².

Honen aurrean Euskal Herrian zer nolako hezkuntza mota behar dugu? Argi dago, Hezkuntza Autodeterminazioa, baina, honek zer esan nahi du?

[27] APPLE, M.W. (1990), “El poder del Estado y la política del conocimiento oficial”, in *Euroliceo*, 4.

[28] TORRANCE, E.P. (1984), *Torrance Test of Creativitate Thinking*, Lessington Mass.Ginn.

[29] RODRIGUEZ, Fito (2011). *NACIONALISMO Y EDUCACIÓN*. Delta Publicaciones Universitarias.189.or.

[30] MCLAREN, P. (1997), *PEDAGOGÍA CRÍTICA Y CULTURA DEPREDADORA. POLÍTICAS DE OPOSICIÓN EN LA ERA POSMODERNA*, Paidós.

[31] GIROUX, H.A. / MCLAREN, P. (1991), “Radical Pedagogy as cultural politics: beyond the discourses of critique and anti-utopianism”, in *THEORY/PEDAGOGY POLITICS*, University of Illinois Press, Champaigne.

COLE, M. (1999), *PSICOLOGÍA CULTURAL*, Morata.

[32] COLE, M. y MEANS, B. (1986), *COGNICIÓN Y PENSAMIENTO. CÓMO PENSAMOS. ESTUDIOS COMPARADOS*, Paidós.

BRUNER, J. (1991), *ACTOS DE SIGNIFICADO. MÁS ALLÁ DE LA REVOLUCIÓN COGNITIVA*, Alianza.

Erraza da, 1948an kaleratutako Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren 26. Artikuluak dioena garatzea besterik ez da, Espainiak zein Frantziak historikoki eragotzitako aukera, hain zuzen. Baina aipatu Hezkuntza Autodeterminazioaren bidean, goian aipaturiko ahozkotasunatik ondorioztatzen den hezkuntza modua garatuz, jakina.

Hau guztia, ez da etorkizunerako erronka Euskal Herriko hezkuntza oroimenean ekimen zibila historikoaren oinordetza baizik³³, zeren ikasketolen sorrera eta bilakaera, adibidez, horrela gauzatu izan ohi da. Azkenean, euskal kulturak mundu garaikidean bizi ahal izateko premia baitu³⁴.

Izan ere, Laponcek dioen moduan:

“Hizkuntzen bilakeran onura egon ohi da beti hizkuntza menperatzailearen alde”³⁵ eta, mutantis mutandi, honela esan genezake hezkuntzaz ere, alegia, bizitzan ezin dela ez-ikasi ezta ez-irakatsi ere, gizakia, berez, beti zerbait erakusten eta, halaber, ikasten ari baita³⁶ eta, ildo horretatik, hautatu beharra dagoela zer-nolako ezaugarriak izango dituen euskal hezkuntza sistema nazionalak bestela besteen eskema zaharkituak berregiteari ezin izango diogula ekidin. Ezaugarri haien oinarriak, jakina, “esklabuaren jakintzatik”³⁷, ahozkotasunatik datozenak direlakoan nago.

3. Ahozkaritza eta Ahoskaritza.

Euskara batuaren eguneratze bidean eztabaidak jarraitu arren (ikus http://www.berria.eus/paperekoa/1948/008/001/20161023/batua_euskalietan_kantatzen_ikasi_beharko_genuke.htm), ez dut uste ahozkotasunak duen garrantziari behar bezalako arreta eskaini zaionik. Honetan ere, Txillardegiren kasu eginez³⁸, ahoskeraz edo ebakeraz gain, edo ohiko euskalkien versus estandarraren arteko balizko gatazkei begiratu beharrean, ahozkotasunaren ikuspegitik zenbait proposamen teoriko-praktiko plazaratzen saiatuko naiz.

---

[33] EZPALA 12. (1994) “Askatasuna eraikiz, desobedientzia bitarteko”

[34] NGLHART, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press

[35] LAPONCE, J.A. (1994) *ETHNICITY AND CULTURE*. University of Toronto.

[36] STUBBS, M. (1984) *LENGUAJE Y ESCUELA*. Cíncel.

[37] GOMEZ PIN, V. (1989) *FILOSOFIA; EL SABER DEL ESCLAVO*, Anagrama.

[38] RODRIGUEZ, F. (2015) “Axularren galdegiteak eta Materraren ihardespak”. EGAN, 183/213.

Orain arte gertatutakoaren aurka, ahazketasuna erreferentzia bihurtzen ari da gizartean nahiz gizarte-zientzietan. Kulturen historian, judaismo eta kalbinismoaren eraginez batik bat, idazketak gizarteratze prozedurak markatu baditu ere, egungo “gizarte mediatikoan” non, gehienetan, iritziez gain, jarrera sozialak ere ahotsaren gainean eskuratu eta eraiki egiten diren, aspalditik ongi errotutako kultur joera “literarioa” hautsi omen da “alfabetatze bide berrien garrantzia azpimarratuz”³⁹.

Testuinguru honetan ahazkoa denaren ikerketak berebiziko ikuspegi eskaintzen digu giza-jakintzetan. Lerro hauek, bada, ahazketasun erreferentzi garaikide hori behar bezala aztertze funtsezkoak diren kontzeptu batzuk zehaztera datoz. Horrela, ahazkaritza eta ahoskaritza esanahien atzean zer-nolako ekarpenak ezkututzen diren argitu nahiko nuke (asmoz, behintzat...) eta, bide batez, euskararen bizitzan nahiz euskaldungoaren iraupenean ere eman dezaketena azaldu.

3.1. Ahoskaritza dela eta, Soziolinguistikaren ardatza ezinbestekoa zaigu.

Hizkuntza eta kultura (gizartea)ren arteko harremanetan sakondu ahal izateko ukipen-hizkuntzalaritzatik sortu zen soziolinguistika bera⁴⁰. Honez gero, hizkuntzaren erabilerak gizarte jakin baten egituraketaren berri ematen digula jakin badakigu soziolinguistikaren bidez⁴¹. Esate baterako, Indiako gizartean irauten duen kasten arteko bereizketak bertan erabiltzen diren hizkeraren arabera antzeman daitezke herri islamikoetan erabilitako mintzaira dela medio agintarien diskurtsoak zer motatako indarrez helarazi nahi izaten den jakiterik izango dugu; Erresuma Batuan zer-nolako gizarte-klasekoa den hiztuna hizkuntzak berak argitzen digu edo eta USAn gizabanako jakin baten integrazio-mailaren berri hark erabili ohi duen diskurtsoak emango du. Hori guztia, gainera, esapidetan eta, zehazkiago esanda, ebakeran oinarritunik. Hau da, “ahoskaritza” dela medio.

Soziolinguista bakoitzak hizkuntzaren osagarri ezberdinen artean bere gustukoena izango du (B. Bernsteinek, adibidez, aldaeren gainetik estandarra goraiatu du W. Labovek, berriz, hizkerak ditu gogoko bere

[39] KOZOL, K. (1985) ILLETERATE AMERICA. Anchor Press.

[40] HUDSON, R.A. (1981) LA SOCIOLINGÜÍSTICA. Anagrama.

[41] GUMPERZ, J. LANGUAGE IN SOCIAL GROUPS. Stanford Univ. Press. 1971.

ikerketarako⁴² baina denek gizartea eta hizkuntzaren erabilera lotu egiten dute “ahoskaritzaren” bidez.

Ildo horretatik, Ernest Psichanik (1854-1929) grekoren normalizazioaz sortutako “diglosia kontzeptua (hizkuntza berean bi azpi-aldaera bereiztu behar izana, hau da, “katharevusa” edo goi-mailakoa eta “demotikoa” edo herritarra...) Fergusonek (1959) sakondu eta zabaldu zuen Diglosiaren Teoria Orokorra sortzeko, arabieratik bertatik abiatu; Fishmanek (1971) hizkuntz ukipen egoeretara aplikatu zuen non haietarik hizkuntza bati dagokion goi-mailakoa izatearena, eta besteari (gainerakoei) herri hizkera besterik ez izatea. Kasu guztietan, jakina, hizkuntzaren aldaera bakoitzak gizarte egituraren berri ere ematen duela.

Soziolinguistikak, hala ere, ezin izan du azaldu zergatik, adibidez, grezieran edota arabieran goimailako hizkuntzaren kaltetan inposatzen ari den eredu herritarra den (ahozkoa), eta Quebeceko frankofonoen artean zein Suitzako germanofonoen artean, ostera, hizkuntza estandarra dugun gizarte mailan garaile (idatzizkoa) tokian tokiko erregistroak desagertze bidean dauden bitartean.

Garbi dagoena, aidanez, hauxe dugu: Fergusonek aurreikusitakoaren kontra hizkuntza jakin baten aldaerek ezin dutela iraun betiko. Aitzitik, aldaera haietariko bat izaten da gizarte mailan hobetsia eta, ondorioz, kultur ekoizpenerako erabilia.

Dudarik gabe, euskararen normalkuntza bidean hizkuntza “literarioa” hartua izan da zeregin horretarako. Hala eta guztiz, euskara batua fonologia arloan ez du oraingoz proposamenik gizarteratu. Ahoskaritza mailan bederen hiztun bakoitza bere intuizioaren arabera ari da mintzatzen mende honetan inoiz baino ahokariagoa den euskal gizarte mediatikoan.

Arlo honetan, beraz, batasun bideak aditzari, morfosintaxisari edota lexikoari ekin dion bezala fonologiari ekin beharko lioke berandu baino lehen⁴³. Izan ere, egun euskararen normalizazioaren erronka

---

[42] LABOV, W. SOCIOLINGUISTIC PATTERNS. Univ. of Pennsylvania.. 1972.

BERNSTEIN, B. (1971) CLASS, CODES AND CONTROL. Routledge-Kegan Paul.

[43] RODRIGUEZ, F. (1996) “As Contradicoes entre a língua vasca literária unificada e o vasconço oral na formação da identidade colectiva do povo vasco.” *First International Conference on Sociolinguistics in Portugal- The linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Universidade de Evora.

euskara mintzatuan dagoelakoan nagoenez, hona hemen, laburbilduz, ahozkaritzaren ikuspegiak horretarako eskaini dezakeen zenbait jorribide⁴⁴.

3.2. *Ahozkaritza dugu, aldiz, azken urteotan giza-jakintzetan gehien erabilitako ikerbidea.*

Walter J. Ongek ahozketasunari buruzko ekarpenak argitaratu aurretik⁴⁵ gutxi ziren ahozketasuna jorribide zuten argitaratutako ikerketak, baina azken hogietabost urtetan antropologiaren eremuaz gain⁴⁶ ahozko kultura behatuta izan da ezagutzazko psikologiatik, gramatologian, filosofian, historian, soziologian etab...⁴⁷

Agian, aipaturiko ekarpen haien guztien artean emankorra Eric A. Havelockek eskeinitakoa dugu, zeren Mendebaldeko kulturaren oinarria era berri batez “irakurtzen” baitu ahozkaritzaren bidez aspaldidanik galdutako hizkuntzaren esperientzia eta kontzeptualizazioa berreskuratuz eta gaurkotuz. Funtsean, idazketaren aurreko historiaz luze jardun ondoren, Homero versus Platon kontraesana, hau da, norberaren oroimena eta idazketan oinarritutako ohiko memoriaren arteko gatazka, edota beste era batez adierazita, “hizkera inplikaturia” eta ‘hizkuntza hotza’ren arteko liskarra, aintzinean izandako polemika gisa kalifikatzearen ordez egungo gizartean esandakoa eta idatzitakoaren artean agertzen den paradoxan kokatzen du.

Lévi-Straussen diskurtsoa aitzindari harturik⁴⁸, leinuetako pentsaeraren mitikoa eta mintzaira garaikidearen artean inolako hierarkia onartu ordez (pentsakera basatia eta garatua baitliran) bietan ahozko hizkuntzaren esperientzia aurkitzen du beste motako ikur-hizkuntzaren ondoan. Horrela, eta Mayri jarraituz⁴⁹, hizkuntzaren garapenean hitz egi-

[44] RODRIGUEZ, F. (1995) “Ahozkaritzaren ekoizpena hezkuntzan”. *Eusko Ikaskuntzaren XII. Kongresua*. Donostia. 312-325 or.

RODRIGUEZ, F. (2015) “Axularren galdegiteak eta Materraren ihardespak”. EGAN, 183/213.

[45] ONG, WJ. (1982) ORALITY AND LITERALITY. THE TECHNOLOGIZING OF THE WORD. Meluen.

[46] Euskal Kultura eta Antropologia ikerketen artean harreman emankorra suertatu ohi da. Ikus., RODRIGUEZ F. (1996) “Egungo euskal antropologia polemika zaharra” *Uztaro* 23.

[47] HAVELOCK, E.A (1986). THE MUSE LEARNS TO WRITE. REFLECTIONS ON ORALITY AND LITERACY FROM ANTIQUITY TO THE PRESENTS. Yale Univ.Press.

[48] LÉVI STRAUSS. C. (1962) LA PENSÉE SAUVAGE. Plon.

tearen garrantzia azpimarratzen duen bitartean, egun nolabaiteko mutazio antropologiko baten aurrean aurkitzen garela dio⁵⁰. Mentalitatearen benetako iraultza baten aurrean, non erretorikak gizakiengana zuzentzeko hurbiltasun fisikoan oinarriturik zituen gizarte-ahalmenak egun inolako tarterik gabe munduko edozein hiritarregana heltzeko erabiltzerik dituen. Aintzineko kulturetan ahozkaritza indartsua baze- goenentz zalantzan inork jarriko balu ere egun, horren begibistako ez izan arren, ahozkaritzaren indarra inoiz baino ahalmentsuagoa du. Gainera, teknologia garaikidearen eraginez haren ondorioak nonahi hedatzeko aukera dagoenez, ahozkoaren ikerketa du gu egungo gizarte- zientzietan funtsezko erronketako bat.

Erretorikaren garrantzia protestantismoaren garapenarekin batera desagertze bidean zegoela pentsatzen zuenarentzat XIX. mendearen bukaeran Londresen gertatutako protesta sozialak (1855-1872) harrigarriak suertatu ziratekeen zeren “Speakers Corner (Izkinetako hizlariak) sorrera izan zen hura. Horrekin batera, eta adierazpen askatasunaren lekuko gisa, Londreseko Hyde Parken biltzen dira predikari moderno haiek.

Erdi aroko sermoilari katolikoaren antzera eta moderniaiko speake- rrarengandik hurbil heldu zitzaizkigun bigarren Mundo Gerratea uler- tzeko ezinbestekoak diren Hitler edota Roosvelten irratsaioak. Hau da, aintzinean ezinbestean eremu fisikoak baldintzaturik zegoen ahozko- komunikazioa egun hedatzerik badago ahozkaritzak dituen gaitasunak eta potentzialitateak galdu gabe.

Argudio honetan zenbait intelektual zaharren teoriarekin egiten du gu topo⁵¹, baita azken uneko ikerketekin ere⁵², baina ahozkaritza den aspaldiko gizarte-joera hau azpimarratzean gure kultura garaikidean eguneroko komunikabide arruntak direnak (irradi tertuliak, telenobe- lak, talk-showak, zurrumurruak edo-ta morbonotizieroak...⁵³) eta giza-

---

[49] MAYR, E.(1963) ANIMAL SPECIES AND EVOLUTION. Harvard Univ. Press.

[50] GOODY, J. (1968) THE DOMESTICATION OF THE SAVAGE MIND. Cambridge Univ. Press.

[51] ROUSSEAU, JJ. (1781)ESSAI SUR LES ORIGINES DES LANGES in *Traité sur la musique*. Neuchatel.

DERRIDA, J. “La linguistique de Rousseau”. *Revue internationale de philosophie* 82; 443-462.orr.

[52] MORRISON, K. eta besteak (1995), CULTURA. PENSAMIENTO, ESCRITURA, Gedisa.

[53] RODRIGUEZ, F. (1998) “Zurrumurruen mekanismoak” Jakin.106.

RODRIGUEZ, F. (2013) ¿ESTÁ EL REY DESNUDO?. Delta.

kiak, gizakia izan denetik behintzat, betidanik erabili izan duen ahozko kulturak funtsezko antzekotasuna ari gara aldarrikatzen. Alegia, oinarritzko berdintasuna gizakiak hitz egiteko duen gaitasunean datzala ⁵⁴.

Era berean, esaterik badago gizarteetako oinarri ekonomikoarekin batera ahozko komunikazioa dugula gizarte-zientzietan alboraezinezko ikergaia eta azterketarako erreferentzia ⁵⁵.

3.3. *Ahoskaritza, Ahozkaritza eta euskara mintzatuaren erronkak.*

Esan bezala, hizkuntzaren garrantzi ekonomiko ezagututa, euskal ahozko ekoizpen kulturek badute zer eskaintzerik publizitatean zein merkatu berrien aurrean beste hizkuntza gutxituen normaltze bideak frogatutakoaren arabera (Quebec, Catalunya, Flandria)⁵⁶. Dena den, aipaturiko normalkuntzarako premiazkoa dugu, alde batetik, ahozketasunaz batasun-proposamena burutzeko ahozko profesionalen laguntza eta, bestetik, berau azalarazteko nahiz gizarteratzeko hedabideen inplikazioa lortzea.

Bide horretatik, eta prozesua ustezko “adituen” esku utzi ordez euskararako “Alternatiba Demotikoa” deritzana hasi behar da aldarrikatzen. Hau da, “herri hizkerak” aintzat harturik eta S. Altubek aspalditik proposatutako bideari atxekiturik, euskal lokuzioak eta fraseologia landu, hizkera berriak ikertu ⁵⁷ eta ahozketasuna, ikasgai bezala, irakaskuntza egituran txertatu.

Horretarako maisutza eskolan zein unibertsitatean aipaturiko ikaslerroa eta jakintza-arloa hasi behar dira bermatzen, dagozkien bide didaktikoak jorratzen hasteko.

Izan ere, orain arteko kulturetan pentsatzeko alde zuretik gogoratu beharra bazegoen ere, garaikidea den kulturaren, berriz, pentsatu beharra dago gogoratu ahal izateko. Aldaketa kognitibo honek argitzen digu eskolak ahozketasunarekin jorratu gabe utzi duen bidea eta, bide batez, euskal gogoaz hausnarketa egiteko bidea ere ematen digu.

Labur esanda, egun euskarak dituen normalkuntza premiak “hizkuntza bizia eskolaratzea”⁵⁸ eskatzen du. Ildo honetatik joanda, eskolan

[54] GOMEZ PIN, V. (1989) FILOSOFIA: EL SABER DEL ESCLAVO. Anagrama.

[55] INNIS, H. (1951) THE BIAS OF COMMUNICATION. Univ. of Toronto.

[56] ARANA, E-ÍÑIGOJJ. (1992). PUBLIKUNTZA. EHU-EKB...

[57] ESNAOLA, I. (1997) “Lagun arteko gazteen hizkera hemen eta orain. Bat 24.

[58] RODRIGUEZ. F. (1997) “Bertsolaritza eta eskola, EAEko Hezkuntza Erreformaren erronka” Hik-Hasi.

landu izan den adimen kontzeptua bera aldatu beharra dago ezagutza dibergentea sustatu ahal izateko. Horrela, besteak beste, eskolan ohi-koak izan ez diren tankera kognitibo eta ezagutzazko trebeziak lantzerik izango dugu, hala nola, malgutasuna, jariotasuna, landutasuna, sormena, taldekotasuna zein norberaren burujabetza. Adimenaren osagarriak diren aipaturiko horietan guztietan ahozkotasanaren ekarpena handia da oso, nahiz eta orain arteko eskola sisteman ez zaien kasu handirik egin.

Horrexegatik euskal eskolarako ahozkotasanaren aldarrikapenak ezinbesteko eraldaketak eskatu egiten ditu. Pedagogikoki irakaskuntza aktiboagoa lortzeko, psikologikoki norbanakoaren originaltasuna gartzeko, epistemologikoki ikaslaro ezberdinen artean lotura kognitiboak azalerazteko eta, finean, soziologikoki, tokian tokiko egoerak ikaskuntzarako abiapuntua bihurtuz.

Ahozkaritza nahiz ahoskaritza euskal hezkuntzan iantzeak egungo heziketa sistema erabat aldatzea eskatzen badu ere, sistema bera eraldatzeko bidea izan daiteke.

Hori litzateke, hain zuzen, nire artikulu honen esanahia. eta, noski, lan horretarako zenbait argibide ere eskaini ahal izatea izan da ene helburua.

Baina ezin dugu hau bukatu aztertu gabe gizartean erabili ohi diren ahozkaritzaren nahiz ahoskaritzaren mekanismoen bidez “performantzen” diren pentsaerak eta gizarte jarrerak⁵⁹.

4.- Susmoaren hizkerak.

Baten batek pentsa lezake zurrumurruei buruz hitz egitea Gizarte Zientziei berez ez dagokien jarduna dela. Hala ere, ahozko komunikazioaren azalpen diren zurrumurruz beterik dago gizartea. Azken aldi honetan Euskal Herrian ireki berri den prozesu politikoarekin zerikusia daukaten esamesak izan dira bereziki ikertuak. Garai bakoitzak bere izuak eta bere fantasmak ditu, nonbait. Dena dela, bai jendeen arteko hizkera baita euskal gatazkaren inguruko debate bizia ere gure ikerketa-praktikarako hartu nahi baldin baditugu kontuan, ahoz ahoko fenomeno

---

[59] RODRIGUEZ..F. (2012) “Zurrumurruek eta iatrogenia egungo Euskal Herrian”. Nazionalismo Ikertuz I.Kongresuaren aktak. 69/94. Digitalean EHUk argitaratuta.

sozial hau aztertzea ezinbestekoa suertatuko zaigu. Horretarako lerro hauek lagungarri izango direlakoan nago.

Jadanik ikusi ditugun ahozketasun- idazmen- eta alfabetatze-prozesuek duten eragin kognitiboetatik sortzen da gai honekiko nik dudan interesa. Zurrumurrua, egitura narratibo eta behar duen oroitzen kontuan hartuta, funtsean ahozketasun fenomeno da, hau da, ahozkaritzaren nahiz ahozkaritzen mekanismoen bidez “performatzen” diren pentsaerak. Hala ere, bestelako kezka teorikoak hasierako joera hura, guztiz funtzionalista zena, osatzera etorri dira. Honela, UPV/EHUko Hezkuntzaren Teoriako Departamentuarekin dudan lotura dela eta, honelako azterketa batean oso lagungarri gertatu zitzaizkidan delako “Annalen eskola historiko frantsesa” edo eguneroko bizitzaren gertaerei buruz ezarritako arreta berezia⁶⁰. Bide beretik, “bizi-istorio”en ekarpen metodologikoak ere oso aipagarriak izan dira, bai hauen alderdi diakronikoa, baita Edgar Morinen *Orainaldiaren Soziologiatik* sortzen diren bide teorikoak ere. Zurrumurru deitzen duguna aztertu, ulertu, azaldu eta sozialki tratamendua emateko orduan berauek izango ditugu laguntzailerak, aipatu dudan azken iturri hau batez ere.

Ezin uka dezaket gaur egun zurrumurruarekin «bizi» eta aldi berean honengandik babestu beharrean gaudela, mende honetan handitzen ari den komunikabideen manipulazioaren kariatz geroz eta gehiago baitira zabaltzen diren zurrumurru eta toxikazioak. Gainera, Euskal Herrian komunikabideen ekimenak duen joera ikusita, osasun mentala gordetzeko ezinbestekoa da terapiaren bat egitea esamesak eta bolo-boloen aurrean.

Ez dugu ahaztu behar zurrumurruaz egiten diren lehen ikerketa zorrotzak, ikuspegi konduktista batetik, Estatu Batuetako Estatu Departamentuaren aginduz egin zirela II. Mundu Gerran. Hau dela eta komunikazio sozialaren fenomeno honi inguratzen gatazkaizkionean, hasieratik esamesa arma bat dela ikusten dugu, egoera gatazkaizkietan norabide batean ala bestean erabil daitekeena.

Honela, zurrumurrua debekatua da «kanpoko» zein «barneko» etsaiak bereganatu eta gatazkan erabiltzen duelakoan, eta aldi berean, etsai

[60] RODRIGUEZ, F. (2013) ¿ESTÁ EL REY DESNUDO?. Delta.

hori bera nahastu eta itsusteko erabiltzen da, era «kontrolatu» eta profesional batean.

Egia esanda, hastapen hauek, errazegiak eta «mekanizistegiak» bestalde, errotik baldintzatu dute ikerketek ondoren hartutako bidea. Honela, ikerketa funtzionalisten bidetik joera indartsua sortu da, gatazka-eremu bakoitzean zurrumurruari, esamesei, etekina ateratzeko: publizitate, propaganda politikoa, informazioaren tratamendua, polizi eremua, etab. Baina zurrumurruak, ahozkotasan fenomenoak, kontuak, bolo-boloak eta abarrak zer diren behar bezala laburbiltzeko, goazen ba gizarte zientziek haiei buruz egindako tratamenduen azalpen xumea, besterik ez bada ere, plazaratzera. Honekin batera iatrogenia performatiboa bera zer den azaltzen saiatuko naiz.

Hiztegiei eta iatrogenia kontzeptuaren inguruko informazio entziklopedikoei erreparatuz gero, datu kontraesankor eta -hitz horren erabilpen sozialari gagozkiola- maiz ezkorrak ere metatzen zaizkigu. Alde batetik, ongi burutu izanagatik eria sendatu ez eta beraren heriotza ezinbestean dakarren azterketa mediko ezkorra dugu aipagai; beste alde batetik, Hizkuntza Akademiek iatrogeniari eskainitako esanahi hertsia-rena, hots, medikuak gaixoarengan eraginiko edozein aldaketa. Alegia, gaixoak azaldutako sintomak aintzat hartuta, adituari gaixotasun bat ‘sortu’ edo ‘irakurtzea’ ahalbidetzen dion mediku-hizkera. Hain zuzen ere, bigarren zentzu hau da hemen darabildana “zurrumurrú”, “kaleko esamesa” edo “kondaira garaikide”tzat har dezakegun ahozko informazioa hedatu orduko “Pigmalion efektua” izendatzearren.

Adibidez, berrikitan, bizi naizen Donostia hiriko estolderia garbitzeko zabaldu den publizitate kanpainak krokodilo kolore hori batez marraztua erabili du ikono gisa. Halere, New-Yorken jatorria omen duen kondairari jarraiki, hiriburua erraldoi honetako zorupe ilunean bizitzegatik euren kolorea mutatu duten narrasti handiak aipatzen bide ditu aipatu kanpainak⁶¹. Nolanahi ere, basozain aritutako lagun batek zera aitortu zidan, Donostian bertan bere zenbait lankideri *Reptilia chordata* motako batzuk jasotzeko eskatu egin zitzaielan, Donostiako estoldetan krokodrilok zeudelakoan sinesturik, alegia...

---

[61] ORTÍ, A. / SAMPERE, J. (2000) “Los caimanes albinos de Nueva York” in LEYENDAS URBANAS EN ESPAÑA. Círculo de Lectores. 120-125 orr.

Era informalaz komunikatzeko eskema honek, gainera, kontaketa parte-hartzailearen egituraz bestaldeko hiri kondairaren ardatzak dakarren informazio, iritzi edo ahozko joanaraztea definitzeko balio lezake ere.

Hau da, asko dira ahozko ekoizpena ezaugarritu fenomeno honetarako hurbilpenak⁶²; askotxo, bestalde, bai elkarreragina (alegia, gertuko informazioa konpartitzea), bai bere izaera autopoietikoa⁶³ azpimarratzeko joera dutenak. Hortaz, errealitatea moldatzeko orduan ahozketasun honek erakutsi eta garatzen duen⁶⁴ gaitasunean murgilduko da nire ekarpen hau. Gure hizkuntzaz “kondaira garaikideetan perspektiba iatrogenikoa” izenburu genezakeen horretan, hain zuzen ere.

Gauzak honela, ahozko literatura mota horien sorreran eta hedapenean dauden oinarrizko mekanismoak aztertzeari ekingo diot jarraian. Gainerakoan, hainbat aipamen teoriko eta adibide praktikoko eskainiko ditut, kontaketa horien guztien izaera ‘performantea’ ahalbait argien bezain ulergarrien antzemateko, hau da, hiri kondairek errealitatearen sorrera kolektiboan⁶⁵ sortzen dituzten Pigmalion eta iatrogenia efektuak.

Alfonso Sastre idazle eta lagunaren ekarpena ere⁶⁶, gehienetan bezala, oparo bezain atsegin suertatu zitzaidan eta ildo honetatik harago joatea ahalbidetu zidan, mota bereko ikerketa lanak idazteko orduan⁶⁷ -nire gaurko lan honen bizkarrezurra osatu eta datozen lerroon oinarri eta helburu diren horiexek- bere laguntza ezin estimagarriagoa eskainiz.

Beraz, ikuspegi literario batetik behintzat, ez legoke gaizki zera ekartzea gogora, Ibsenen miresle sutua eta oraindik Nobel saria ez zen J. Echegarayk 1881ean Madrilgo hiriko Errege Antzokian *El gran galeoto* drama erromantikoa hasiera eman ziolarik, “Villa y Corte” delakoa eta zurrumurruetan oparo hura “mihigaizto” eta “miasma zorrotzen” pol-

[62] DALE, R. (1984) IT'S TRUE, IT HAPPENED TO A FRIEND: A COLLECTION OF URBAN LEGENDS. Duckworth.

[63] BUENAVENTURA, R. (1994) TEORÍA DE LA SORPRESA. Ediciones Libertarias.

[64] RODRIGUEZ, F (1993) “El rumor y el efecto Pigmalión” in CRÍTICA DEL LENGUAJE ORDINARIO. Ediciones Libertarias.

[65] ROSENAL; R (1980) PIGMALIÓN EN LA ESCUELA. Marova.

[66] SASTRE, A. (1980) LUMPEN, MARGINACIÓN Y JERIGONZA. Legasa.

[67] RODRIGUEZ, F. (1988) “Zurrumurruek gizarte zientzietan gaur egun” in *Jakin*,106, 87-99 orr.

pola zela. Aipatu antzezlanak irudikatzen duen kasu zehatzean, adibidez, agure Julianek eta Teodora gazteak osatu bikotea ahozikinari eutsi beharrean dago; izan ere, zurrumurru horien arabera Teodora eta Ernesto apopiloa amoranteak dira.

Argumentu hau eszenifikatzerakoan, Teodoraren eta Ernestoren artean ustezko eta neurri batean benetako harremanek, senar-emaztearena zapuztu ondoren, gazteen artekoa ahalbidetzen dute. Ondorioz, hasieran “kalumniatzko txutxu-mutxu” hutsa zenak errealitatea bera eraldatzen du, auzokideen esamesen ildora gerturatuz.

Horra hor, *Zurrumurrua eta Pigmalion*⁶⁸ efektua kontzeptu gisa adierazteko orduan, drama hori zergatik hautatu dudan. Izan ere, edozein informazio helarazteko erari hizkera arruntean zurrumurru deitzen dioguna -orain arte arreta eskaxa jaso duen ahozko narrazio-garapen garaikideak “hiri kondaira”ren itxura hartzen duen berbera, hain zuzen,- benetako eragin sozio-kulturalak izateaz gain, taldekako zein norbanako errealitatea (baita errealitatea bera ere) aldatzeko gaitasun iatrogenikoa ere badu⁶⁹.

Hortaz, eta artikuluko honek humanitateetan ematen ari diren joera berriak ikertzea helburu duela aintzat hartuz, “Euskal Herriko ahozko literaturan” aurkitu zenbait kasu aztertzeak irakasgaien arteko eztabaidarako aukera eman eta informazioaren hedapen fenomenoetarako buruzko azterketak ahalbidetzeari guttiz bideragarri deritzogu, hori egiteak hitz eta kontzeptu berriak (iatrogenia barne) erabiltzera bagaramatza ere. Azken finean, lerrootan hizpide labur (ez erredukzionista ordea) diren hiri kondairak atzeman eta garatzeko zinez lagungarri suertatuko baitzaigu hori gutzia.

Gai honekiko erakusten dudan interesak hiru iturburu ditu: “ahozkotasunaren” inguruan aurkeztu ditudan lantxoak⁷⁰, idazketaren eragin ezagungarria eta alfabetatze prozesuak⁷¹. Hain zuzen ere, bai narrazio-

---

[68] RODRIGUEZ, F. / ESNAOLA, I. (1996) “Idatzizko euskara batua eta ahozko euskararen arteko kontraesanak Euskal Herriaren nortasun kolektiboaren eraikuntzan (Gazte-hizkeraren kasua)” in *Tantak*. 16., 67-78 orr.

[69] Bernard Shaw, *Pigmalion* izeneko obra (1956an *My Fair Lady* filmean gauzatu zena), Arthur Hailey *Traficantes de dinero* eleberria, Robert Mertonen soziologia, edota *Thomassen teorema* deiturikoa, aipatu fenomenoaren adierazpide dira.

[70] RODRIGUEZ, F. (1996) “Zer da performanzea? ¿qué es una performance? what is a performance? qu'est-ce que c'est qu'une performance ?” in *Ahozko Inprobisazioa unduan*:<http://www.bertsozale.com/liburua/ahozkoinprobisazioamunduan/hiru/hiru6.htm>

egituraketari, bai bere eragin komunikatiboa garatzeko behar duen memoria motari gagozkiolarik, hiri kondaira fenomeno kulturala eta literatura dugu batik bat, ez soilik ahozko.

Egia esan, aipatu hastapenek –simple bezain mekanizistegiak, ikusiko dugunez– hain dute eragin handia zurrumurruan eta ahozketasunaren erabilpen sozialean, ezen ikerketa funtzionalisten korronte gotorra sortu duten. Ikerketa mota hauek zurrumurrua operatibo bilakatu nahi dute borroka gune ezberdinetan: merkatuaren publizitatean, propaganda politikoa, informazioaren tratamenduan, polizia guneetan, etab.⁷²

Bere sorreratik “barne etsaiaren” tesiari atxiki zion azterketa funtzionalistaren ildo hau berau dugu Espainiako Barne arazoetako ministerioak Hego Euskal Herrian ziharduen poliziarentzat prestatu ZEN Planaren (ZEN= *Zona Especial Norte* edo Ipar aldeko Eremu Berezia) “Ekintza Psikologikoa” kapituluaren idazketa inspiratu zuena. Plan horrek, Euskal Autonomi zein Nafarroako Foru Erkidegoa izenekoak ez ezik, Ipar Euskal Herriarekiko ingurumaria ere hartzen zuen aintzat.

Nahiz eta 1983ko udarako sorturik egon, aipatu Plana soilik 1984ko Lege Antiterroristarekin gauzatu zen (terrorista= *barne etsaia*). Bere aplikazio aldia, bestalde, bost urterako aurreikusita zegoen, baina indarrean jarraitu du orain arte eta bere eragin eremuak indartuz joan dira, berezko salbuespen izaera gainditu eta –hurrengo urteetan zehar CAVeko Gobernuak eskatutako ekarpenak zirela medio– legedi arruntean sarzeari esker.

Lantxo horiek hedabideekiko ekimen etengabeen garaiari hasiera eman zioten, beren lehen emaitzak 1987an igartzen hasi zirelarik. Hala ere, zurrumurrua eraginkorrago bilakatzeko oldar handia 1988an eman zen, hau da, Estatu defendatzeko giza-energia guztiak batzeari begira informazio-etorrien kontrola ezinbestean zekarren⁷³ Ajuria-Eneako Ituna (“Itun antiterrorista” ere izendatua) izenpetu zutenean. Orduan, ETA euskal erakunde independentistak eta espainiar Gobernuak elkarrizketetan ziharduten Arjelen, eta honek kontrolik gabeko informazio ugari

[71] RODRIGUEZ, F (1989) “Kulturatzeko eta alfabetatzeko prozesuak hizkuntz gutxiagotuetan” in III. Congreso Nacional de Sociología. Donostia.

[72] GIRARD, R. (1984) LITERATURA, MÍMESIS Y ANTROPOLOGÍA. Gedisa.

[73] FAUGOT, R. (1989) GUERRE SPECIALE EN EUROPA. Textes-Flammarion.

hedatu zuen, aurretik jakin ezinezko ondorioak zituzketen zurrumurru kate etengabea irekiz.

Ahoz-ahoko informazioa kontrolatzeko saiakera eta ikerketa eten-gabeak egun indarrean ditugu ere, nahiz eta, praktikan, ahozko kontaketon berezko jorraketa poietikoak zail samar bihurtzen duen informazio/iritzi-kontrola horiek gauzatzea.

Guztiarekin ere, euskal gizartearen komunikazio mailan eman den hausturak gehiago zor die aipatutako gertakarion ondorioei, gogora ekarri ditugun erreferentziei baino. Mesfidantza horiek sistematikoki erabiltzen ari zaizkigu Estatuaren defentsarako, “ingurune terroristari”⁷⁴ ezinbestean atxikitzen zaion “barne etsaia” deabruzteko asmoz, hil ala biziko gurutzada bailitzan.

Gauza berria ez bada ere, gizartean eta ez arrazoi analitikoetan eragindako inpresio eta pertzepzioetan oinarritu egoera hori, Estatuaren aurka agertzen den euskal gizarteari zilegitasuna kentzeko zinezko saiakera da.

Antzeko egoera bati buruz mintzo, honela zioen Toni Negri irakasleak:

«Gertakari historikoen errukigabetasunak zein Estatuaren krudeltasunak bultzatuta aurkaritzatik terrorismorako jauzi bihotz-gogorraren murriztapena pairatu duten guztioi dagokigu mehatxu honen soka ezin gogorragoa apurtzea»⁷⁵. Hori bai, «mehatxu honen soka ezin gogorragoa apurtzeak» ohiko hizkeraren erabilpenarekiko jarrera kritikora garamatza, besteak beste, baita, gure kasuari gagozkiolarik, ahozkotasanaren erabilpen sozialeko gerturatze teoriko zein esperimentalak egitera ere. Goazen, ba.

4.1. Zer da hiri kondaira?

Ahozkotasanaren erabilpen sozialetarako gerturatzeen artean gure azterketa kritikoaren hizpidetzat hartutakoa barne etsaiari begirako operatibotasunean oinarritzen dena baldin bada, oraino azaldu legez,

---

[74] REICHOVÁ, T. (2011) MANUAL PARA FABRICAR UN TERRORISTA (DVD euskaraz, gaztelaniaz, ingelesera y txekieraz). Eguzki.

[75] NEGRI, T. (1991) «Terrorismo y derecho». In TERMINOLOGÍA CIENTÍFICO-SOCIAL. Anexo, 496 or. Anthropos..

1944an Allportek eta Postmanek⁷⁶ zurrumuruaren inguruan eman zuten definiziotik abiatu behar gara ezinbestean.

«Eguneroko gertakariekin zerikusia duen proposizioa da zurrumurrua, egiaztatzeko daturik gabea eta ahoz aho transmititzen dena.»

Hortaz, zurrumurrua informazio faltsuarekin lotzen duen sinismena argitu beharrean gaude. Are gehiago, zurrumuruaren operatibizazioaren ezaugarri esanguratsuen bere sinesgarritasunean datza: horregatik zurrumurruak ez du ez froga ez iturri egiaztagarrien beharrik, nahiz eta gizartean zinezko eraginik baduen. Erabiltzaileekiko gertukoak eta garaikideak diren egoerei buruzko informazioak partekatzeko asmoz narrazio-egitura dutenean, askotan gertatu antzera, zurrumurruok “hiri kondairatzat” jo ditzakegu.

Alta, 1990ean, J.N. Kapfferer aditu ospetsu eta Frantzia zeharko zurrumurruen berri jasotzeko Zurrumuruaren Zentroaren sortzailearen bulegoa (Versallesetik hurbil duen hura) bisitatu nuenean, ia dei guztiak «gainditutako esamesei» zegozkiela adierazi zidan. Jendeak gezurtatu ondoren, haiek barregarritzat edota “adimengabetzat”⁷⁷ jotzen zituen mota askotako «amen-omen», «gezur beltz» edo «erran-merranak» zirela, alegia.

Era berean, 1968an, Kalifornia aldeko arraza-gatazkak zuzendu nahian Los Angeles hirian sortu «Zurrumuruaren kontrolarako zentroa» abiatu ahala jasotako hamar milatik gorako deiek ez zuten erkidego beltzaren baitan inolako sinesgarritasunik lortu, zurrumuruaren berri ematen zuten dei gehienak erkidego zuriko jendeak eginak baitziren.⁷⁸

Eraginkor bilakatuko badira, ordea, zurrumurruak zein hiri kondairak sinesgarriak izan behar dute, hots, xarmatu ez ezik ikuspegi sozial batetik integratzea ere lortu behar dute. Alegia, mezularia inplikatu eta bere informazioa partekatuz, erkidegoak sortzea.

Horra hor hiri kondairaren izaera errepikatzailearen zergatia. Este-tipoak dituelako oinarri. Areago, zurrumurrua zen hiri kondairak

[76] ALLPORT, G. / POSTMAN, W (1946). An Analysis of Rumor. In *Public Opinion Quarterly*, 10, 1946-47, 68-69 orr.

[77] KAPFFERER, J. N. (1989) RUMORES. Plaza y Janés.

[78] “Rumor control centers” (1973) *American Behavioral Scientist*. Bol 16. Los Angeles. ASCH, S. Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgments. (1958) *Readings in Social Psychology*. Hailt Rinehard and Winston, New York.

aipatu estereotipoen isla izaten dira eta, azken funtsean, egoera sozial zehatz bat aurkezten digute. Beste hitzekin esanda, elkargoaren izuak eta gogoak agerian uzten ditu. R. Lourauk eta R. Hessek erabili zuten «soziologia parte hartzailearen» terminologiaz baliatuta, esan dezakegu zurrumurrua eta hiri kondairak «giza-aztertzaile» direla.

Eguno ahozkotasanaren produktuak kontrolatzeko borroka hain konplexua izatea gorago esandakoaren ondorioa ere bada. Izan ere, hiri kondairak ia ia iragazgaitz suertatzen zaizkio arrazoimenari, eta haiek “berbideratu” asmoz hurbildu gaitzakeen era bakarra beraien muin semiotikoa⁷⁹ aldatzean dago. Baina ez ditzagun ondorioak goizegi atera, zeren honek guztiak garapen sistematiko baten beharra baitu. Horixe egitera goaz hurrengo lerroetan...

4.2. Ahozkotasanak xarmatu eta limurtu egiten du

Ez da horrela izaten, jakina, W. Allen izugarriak “Dreams of a seducer” filman aurkeztu eta jatorri sexualeko hermeneutikari atxikitzen zaion zentzu psikoanalitikoan, ez eta J. Boudrillardek erabili ohi duen alderdi sinbolikoari erreparatzen badiogu ere. Zurrumurru eta hiri kondairen lilura ez datza S. Kierkegaardek bere “Seduktore baten egunkaria”n defendaturiko era hotz bezain taxuzalean, E. Durkheimen edota bere ikasle eta antropologo M. Mauss-en⁸⁰ soziologia lantxoan interpretazioan aurkitu ahal dugun oinarritzko molde kulturalagoan baizik.

Lehenetsi den informazio mugatu bat ahozko eran partekatzeak, aldi berean zeinuak eta esanahiak ulertzea ahalbidetzeko egitura semantiko eta partekatu bat sortzea dakar (eskaintza / *kontraprestazioa*, Maussen proposizio ezagunean). Hitz batez, dena ulerkor eta ulergarri bihurtzeko hizkuntza komuna eratzea suposatzen du.

Hiri kondairek, bada, ipuinaren narrazio-egitura daukate. Beraz, erkidegoak alde edo moldez –eta arrazoi ezberdinengatik– entzun nahi duena kontatzen dute.

Horregatik, hain zuzen, hiri kondairak informazioa urriko uneetan edo irteera / azalpen kolektiboaren beharra duten itxaronaldietan sortzen

---

[79] PICHEVIN, M.; RINGLER, A.; RINGER, M.; (1971.) “Une approche du biais d'équilibre par la technique de la rumeur ». *Cahiers de psychologie* 14, 3.

[80] MAUSS, M (1923-1924), «Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés primitives» in *l'Année Sociologique*, seconde série.

ohi dira. Izan ere, ahozko hedabide inplikatzailerak diren heinean, hiri kondairek erkidegoaren ikuspegia azpimarratzen dute eta lehentasuna, atzerriko jakitunei edo igorle ez-pertsonalei baino, “gertukoari” ematea nahiago dute.

Giltzapetutako gizonezkoen banatutako jakietan bromuroa legokeeneko zurrumurru etengabe eta erreplikakorra, espero daitekeen baime-narena, kantonatutako soldaduak ekintzara pasatzeko aukerarena edota presoek espero dezaketen amnistiarena gogo komun berdintsuaren isla baino ez dira: itxaropenik gabeko barealdiari irtenbidea ematearena, hain zuzen ere.

4.3. Zurrumurrua eta ahozko kontaketa sinesgarri egiten ditugu

Hiri kondairak, gure ulermena adi egoeran jarriz, memoria-bide egokienetan oinarritzen dira hedatzeko orduan.

M. L. Rouquettek, zurrumurruei buruz⁸¹ prestatu zuen doktore-tesian honoko sailkapen hau proposatzen zuen:

Mota	Pertsona	Ekintza	Erreakzioak
1	Maitatua (+)	++	Eta...?
2	Maitatua (+)	+ -	Hara?
3	gorrotatua (- -)	- +	Susmagarria
4	gorrotatua (- -)	--	Normala

Argi dago 1 zein 4 motako proposizioek ez dutela ezeren berri ematen, ez eta jakin-minik pizten ere, maitatu edo gorrotatutako lagun bakoitzak harengandik espero zitekeen moduan aritu baita: maitatua zena, era zuzenaz; eta gorrotatua era zitalaz, logikoa den legez. Ez du arreta erakartzen, ezta hedatzera tentatzen ere.

Agi denez, aipatu helburuak erdiesteko, aurreiritzien talka beharrezkoa da (+ -; - +). Edonola ere, argi ematen du memoriak erraztasun

[81] ROUQUETTE, M. L. (1979) *Des phénomènes de la rumeur*. Thèse doctorale. Université de Provence,

gehienez gordetzen duen proposizioa 2 motakoa dela (+ -), hots, gertuko batek zerbait gaitzesgarri⁸² egiten duelarik.

Nork bere nortasuna baieztatzeko mekanismoa da hori, miresten dugunari begira (politikaria, abeslaria, artista...) geure burua babestu eta desmitifikatzeko ere erabili ohi duguna.

Zentzu honetan, oso ohikoa da 3 motako proposizioa (- +) 4 motakoan lerrokatzea, giza-estereotipoaren auto-babes gisa ulertua⁸³. Izan ere, ezkorra denak talde-adostasuna eragiten du, zeren zerbaiten aurkako jarrera erakustea errazagoa baita proposamen edota pertsona zehatz baten alde agertzea baino.

Aristolesek bere *Poetica*-n jada azpimarratu zuenez, ekintzen ezkorrak eragin katartikoa du, atsegina delako, planu ezberdinak hurbiltzen dituelako, eta gatazkak konponbidean jartzen dituelako. Eta hauxe da, guztiz oinarrizko araudiaren bidez lortuta ere⁸⁴, hiri kondairen helburua.

Beraz, narrazio-proposizio garaikideotan oinarritzen den ahozko literatura autopoeitiko dela esan genezake, berritasun batetik hasiz bere burua etengabe eraldatzen duelako eta, egiazkoa edo bederen sinesgarria izanik, atsegina bezain barregarria delako.

Hiri kondairak erakusten duen liluratzeko gaitasunak bere sinesgarritasunari eta ustezko berritasunari zor die, eta hori guztia hiru gauzari esker dela esan dezakegu: transmititzen duen informazioaren urritasuna, jokabide arruntekiko gordetzen duen urruntasuna, eta ahozko kontaktak egoera sozial ezberdinetara moldatzeko duen gaitasuna, hain zuzen.

4.4. Ahozkotasunak igorle-bidaltzailea inplikatzeko du

Kontatutako zurrumurru edota transmitituriko hiri kondairaren iturriak garrantzi handia du publizitate edota propaganda⁸⁵ arloetan aditu Kapfferer bezalako ikertzaileengan.

---

[82] PICHEVIN, M.; RINGLER, A.; RINGER, M.; (1971) «Une approche du biais dequilibre par la technique de la rumeur». In *Cahiers de psychologie* 14, 3.

[83] BENDER, M. P. (1989) PSICOLOGÍA DE LA COMUNIDAD. CEAC.

[84] MORGAN, H. eta besteak (1988) VRAIES OU FAUSSES? First.

[85] KAPFFERER, J. N. (1989) RUMORES. Plaza y Janés.

Arrazoirik ez zaie falta, mezuaren igorleen sinesgarritasunak zein eraginak mezua bera baldintzatzen dutelako. Ezen, adibidez, txirringa marka bati buruz ari garelarik, oso ezberdina baita Contadorrek (Frantziako Tourra irabazi zuen txirrindulari ospetsua) erabiltzen duela esatea edo Barne ministroa aipatzea... Halere, narrazioaren ustezko pertsonaiek kondairaren sinesgarritasuna baldintzatzen duten arren eta, iturri pertsonal ezagunetan oinarritutako publizitate-kasu zuzenak izan ezik, hiri kondairen hedatzean garrantzia duena zera da, informazio datuen lekualdatze hutsa baino konplexuagoa dela. Izan ere, erreferentzia-taldeko igorlearekiko harreman inplikatzailerik eta komunikatiborik gabe ezin da aipatu hedapena ulertu.

G. Bateson-ek⁸⁶ komunikazio oro harreman proposamena direla eta, informazioa elkar trukatzeko sentimenduen trukatzea ere badakarrela azaldu du, honen ondorioz igorlea komunikatzaile bilakatzen delarik. Komunikatzaile aske izanik sinestarazi eta integratu nahi duenez gero, bestalde, gisa horretako igorleak bitartekaritza pasiboko transmisore hutsak baino indar komunikatibo askoz ere handiagoa dauka.

Integratzaile eta hortaz atsegin denez gero, hiri kondaira testuinguru kultural sinesgarri batean kokatzen da. Zurrumurru eran hedatuta, informazioak giza-talde bat sortzen du eta egia bat partekatuzera bultzatzen gaitu, isolaturik agian inoiz hartuko ez genituzkeen planteamenduak defendatuzera garamatzen kontsensu bat eratuz.

Ahozketasun narratiboak bere ustezko publikoa ikuskizunaren gizarte mediatikotik atera eta are berreskuratzen du, igorleari protagonismoa eskainiz. Zentzu honetan, «masa hedabideen» alde bakarreko eskeima komunikatiboaren kontra doa eta, egiaztatu ezin diren arren, errealtate sinesgarriak sortzen ditu.

4.5. Ahozketasun narratiboak elkargokoak sortzen ditu

Iragan mendeko 70. hamarkadaren amaieran Orleanseko zurrumuruaren inguruan⁸⁷ Edgar Morinek buruturiko ikerketak era akademiakoan «Orainaldiaren Soziologia»-tzat izendatuari hasiera eman zion ahozketasun narratiboan, hogeita hamar urte lehenago EEBBetako psikologia konduktistaren tratamendutik zeharo aldenduz.

[86] BATESON, G. (1976) PASOS HACIA UNA ECOLOGÍA DE LA MENTE. C. Loehlé.

[87] MORIN, E. (1969) LA RUMEUR DORLÉANS. Ed. du Seuil.

Ustezko erabilera orokorreko psikologia-araudiaren araberrako informazio fluxuak helburu duten ikerketak baino, taldea eta honen harreman zehatzak oinarri dituen ikuspegi teoriko konplexu eta ez-funtzionalista baten aurrean gaude.

Morinek irekitako ildo berean koka ditzakegu izuei aurre egiteko saiakera kolektiboek gauzatzen duten hiri kondairen molde narratiboak. Horregatik, aintzat harturiko izuak bideratutako komunikazioak gauzatu sekretua partekatzea ahalbidetzen dio elkargoari.

Ezezagunaren berri eman eta berau gizarteratzeko asmoz partekatutako informaziook izua dute oinarri egituraketa formalari dagokionez, eta bere eduki tematikoak ondoko ezaugarriak bereganatzen ditu:

4.5.1. Egituraketa: sekretua.

Itxaropenik edota nabarmenkeriarik ezaren aurrean, 'den-dena' azaltzeko berez eta izatez gai den "Ezkutuko Konplota" agertzen da. Testuinguru sozio-kulturalaren arabera, izu kolektibo horrek ijito, judu, beltz, arabiar, euskaldun... edo dena delakoaren jantziak har ditzake.

Popperrek zioenez, Jainko batengan sinisteari berrikitan utzi dioten kultur horiek guztiak konfabulazioaren (partekatze kulturala jasotzen duen fabula idatzi gabe) bat aurkitu beharrean ohi dira, instintuz, dena azaldu ahal izateko.

Ezkutuko Hitzarmena inork jakin gabe. Hainbat etnia edota talde baztertuz, Elkarrekin Sekretuek (masoi, errotario, komunista, terrorista edo naziena...) edozein gatazka⁸⁸ egiantzeko (baina ez egiaztagarri) bihurtzearen balio dute, eta horregatik bilakatzen dira sinesgarri.

4.5.2. Soina eta sosa, hizpide (Ss...!)

Orain eta geroaldiaren eremuetan gizarterearen protagonismo partekatua azpimarratzeko beharrari gagozkiola betiere, hala egiazkotasun eta ziurtasunez nola era sintetiko bezain ulergarriaz errealitate konplexua kontatzen duten narrazioak aipagai ditugu ezinbestean.

Honela agertzen zaizkigu sexu, osasun edota diruari⁸⁹ buruzko hiri kondaira garaikideak. Baita seme-alabekiko neurritz kanpoko babesaren

---

[88] FLEM, L. (1982) « Bouche bavarde et oreille curieuse ». *Le Genre humain*. 5

[89] FINE G.A. (1992) *MANUFACTURING TALES: SEX AND MONEY IN CONTEMPORARY LEGENDES*. University of Tennessee Press.

ingurukoak ere. Edota genero-berdintasun prozesuari buruzkoak. Edo gorputza gurtzeko modernitate-ondoko moda dela-eta, jakien inguruko istorioak, ariketa fisikoak, botika, etab. Ipuin konpartituez baliatuta edo komunitate kultural zehatz baten sinesmenei eutsiz, gure gustuko gauzak eta ohiko bizimodua mantentzea helburu duten izuak dira horiek, edozein berrietasun eta giza-talde ezberdin / alternatiboren aurrean babes-harresi psikologikoa eratzen dutena.

Kontzepzio horiek dira egungo publizitatea⁹⁰ lantzen duena, hain zuzen, igorle klasikoei transmititu orduko eraginkortasuna galarazten dien *zapping* eta salmenta telematikoak bezalako fenomenoei aurre egiteko asmoz.

Azken finean edozein elkargok bere bilduma fantasmatikoa sintetizatzen du eta, hiri kondaira⁹¹ taxuera duen azalpen komuna partekatuz, egoera edo ekintza hausle bat (gertakaria) ulertu eta era kolektiboan erantzuten ahal du.

Zentzu honetan, ahozko narrazio garaikideak oraindik egituratzeko⁹² legokeen giza-mugimendu baten ataria baino ez zen izango.

4.6. Zurrumurrua sinesgarri eta errepikakorra da, eta gizartearen aurretiko estereotipoak sustatzen ditu

Ahozko emisio eta transmisioaren oinarri den harreman inplikatzaileri esker, aipatu hedabidea eskaintza / kontraeskaintzaren gisa egituratzen da, hots, diskurtso ofizialaren kontrabertsio (subertsio?!, -perbertsio?!, inbertsio?!-) baten erara. Kapffererrek izena jarri dio: «jakinarazi ez denaren hedabidea»⁹³.

Hortaz, zurrumurrua helarazteko orduan ez dugu inolako frogaren beharrik, edozein “errugabetasun-presuntzio” edo egia onargarri bezain egiaztagarri desagertzen da inpresio akusatzaile hutsean oinarritzen baita.

[90] DORTIER, J.F. (1990) «Lethnomarketing: Un nouveau souffle pour les études de comportement des consommateurs». *Sciences humaines*, 1, 38 or.

[91] BRUNVAND, J.H. (1999) TOO GOOD TO BE TRUE: THE COLOSSAL BOOK OF URBAN LEGENDS. Norton.

[92] KEY, W.B. (1991) SEDUCCIÓN SUBLIMINAL. Vergara.

[93] KAPFFERER, J. N. (1989) RUMORES. Plaza y Janés. 221 or.

Kanpotik eragindako inpresioak dira, gainera. Izan ere, «Pigmalion efektuaren» inguruan burutu diren diseinu esperimentalek honokoa azpimarratzen dute: laborategian gizakiengan eragin motibazioak, etsipenak edo giza-baloreen bernorabidatzeak bere horretan diraute, baita saio horien ezaugarriak ezagutzera eman ondoren ere⁹⁴.

Halaber, «Testigantza juridikoaren kritikak»⁹⁵ oinarri dituen ikerketa lanek zera azpimarratzen dute: lekuko bat baino gehiago egoteak ez duela egia osoa ziurtatzen, lekuko guztion hautemate-estereotipoen bat-etortzea baizik. Halaber, zurrumuruak eta ahozko informazioak gehiago jo ditzakegu eredu komunitarioen islatzat, egiazko informazioztat baino.

Informazio betegabeak (baita prozedura juridikoetan ere) errealitateari egokitutako testigantzek duten ziurtasun zirrargarriaren maila berberaz igorri eta errepikatzen direnez gero, gertutasun afektibo edo komunitarioaren egoeran hedatuta, zurrumurruek informazioek gorago aipatu ditugun estereotipo sozialak errazago errepikatzeko joera dute.

4.7. Hiri kondaira garaikidea elkargo baten hautemate-estereotipoen proiektio zabaldua da

Informazioa zabaltzerakoan, errealitatea moldatzeko sistemak (arestian aipatu ditugun horiek) mekanismo zehatz batzuetan oinarritzen dira sinesgarri bilakatu eta ahoz erreproduzitu ahal izateko:

A) Sintesia:

Hiri kondairek xehetasun guzti-guztiak ezin dituztenez erreproduzitu, nabardurak eta informazio errepikakorrak ezabatu egiten dira eta, ondorioz, eskema moduko narrazio bat egituratzen da.

B) Indartzea:

Hartzailearen arreta bermatzearen, hautatutako xehetasunak handitu eta are goraipatzen dira (tiro bat tiroketa bihurtzen da, muxu hutsa sekulako estualdi, etab.).

---

[94] ROSS, L. eta besteak. (1975) "Perseverance in Seli-Perception and Social Perception". *Journal of Personality and Social Psychology*, bol. 32, 5.

[95] GORPHE, F. (1980) LA CRITIQUE DU TEMOIGNAGE. Fayard.

C) Estaltzea:

Testuinguruari egokipentzat ere izenda diezaiokegu, ahozko narrazioaren ulermena eta zilegitasuna baitu helburu, informazioa transmititzeagatik⁹⁶ hainbat elementu narratibo aldatu behar eta zeregin hone-tan galdu ere egiten diren.

Denon ezagun da ahozketasunak informazioa moldatzen duela, bai-ta orainaldi zein erreferentzi-taldearen arabera egokitzen dela ere. Hau hizpide izan du M.Jousse antropologoak⁹⁷.

Ahozko erregistroen azken ezaugarri honek aurreikuspen iatroge-nikoak edota Pigmalion eraginarenak biziki zailtzen ditu, ahozko kon-dairak etengabe aldatu eta testuingurura egokitzen direlako. Ahozko kondairak, bestalde, handinahi bezain apetatsu ditugu. Izan ere, hainbat egoerari azalpen / irtenbiderik eskaintzea eta, dela oraina interpre-tatzeko orduan, dela geroarekiko ikusminei gagozkiela, berarekin bat datorren komunitatearen nagusigoa bilatzen ibiltzea handikeritzat jo behar dugu. Eta apetatsuak ere badira Huarte de San Juanen etimologia-ri erreparatuta, hau da, «Toscanako hizkuntzan dioten legez, alatan da-goien ahuntzarekin antza badutelako». Hitz batez, hiri kondaira ezin da aurretik somatu.

4.8. Hiri kondairak egoera kulturalen isla: giza-aztertzaileak izaten dira

Hortaz, ahozko kondairaren informazioak eta zurrumurruak egian-tzeko eraginak sortzen badituzte ere, hauek ezin dira horren erraz au-rreikusi. Zein izan beharko luke gure loturak, bada, fenomeno hone-kiko?

Hasteko, hiri kondaira komunikatzeko nahitaezko praktika sozio-kulturala dugu -gogoz ala gogoz kontra ere-, gainontzeko hedabideak bezain erreala dena eta, gainera, hainbat balorazioez gain, ohiko hedabi-deetan aurkitu edo bereizi ezin ditugun erregistroen berri ere ematen dute. Horregatik, zurrumuru eta hiri kondairen inguruko azterketa sis-

[96] CALVINO, I (1993). CUENTOS POPULARES ITALIANOS. Siruela. Biziki interesgarria da Calvinoren hitzaurrea, non ahozko kondairen "egokipena" aipatzen den testuinguru kultural ezberdinekiko.

[97] HAVELOCK, E. A. (1996) LA MUSA APRENDE A ESCRIBIR. Paidós.

tematikoki burutzeak komunitate kulturalaren oinarritzko egia irrazio-nalak eta bere hautemate-estereotipoak aurkitzeko balio du.

Egungo gizartearen komunikazio-eskema klasikoen hausturatik⁹⁸ eratorzen den erronka eta mende hau ezaugarritu duen kulturari hantuz joan den analfabetismo funtzionala⁹⁹ kontutan harturik, ez genuke huts egingo esango bagenu ahozotasun mediatiko berri baten aurrean gaudela, P. Zumthorrek edo G. Lapassadek azaldu bezalaxe, eta hark bai ahotsa eta bai gizakien arteko harreman zuzenak bezain inplikatuak ere behar dituzten eskemen araberrako (esaterako, zurrumurrua eta hiri kondaira) informazio-mekanismoak egituratzen dituela.

Ikuspegi teoriko honetatik begiratu gero, zurrumurruren psikologiari buruzko lantxo klasikoek (adibidez, Allport, Postman edo Knappenak¹⁰⁰) ximple samarrak dirudite eta gaitu beharrean gaude, ezen, narrazio itxurazko informazio partekatuen ahozko fenomeno honetan, ez baikara kalumniak erreproduzitzeko gizabanakoaren psikologiari ari, «euren bizitzari buruz berezko pelikula subersiboa» egiten duten komunitatez baizik. hizkera adierazgarriago batez baliatzearen.

Honelakoen aurrean, gaur eguneko biziki erabilitako Jokaera Molde (Behavior Setting)¹⁰¹ izenekoek ez lukete ere balio izango, eremua eta istorio garaikide bakoitzaren muga zehatzak (baita hizpide dituen giza-taldeak eta haien arteko harreman koordinatu, isomorfitiko eta aktiboa ere) zehaztu beharko lituzketelako, eraginkorrak izango badira.

Gauzak honela, erraz uler daiteke zergatik den hain zaila hiri kondairak definitu edota aurreikustea. Izan ere, zurrumurrak eta ahozko kulturaren gainontzeko produktuak konplexu samarrak izaten dira jokoerari buruzko psikologiaren eredu horietarako.

Hiri kondairak aztertzerakoan ez dugu edukin soilari erreparatu behar. Izan ere, ezkorra den batek (esaterako, «aurreko hegazkinera igo direnei lapurtu egin diete» kontatzen duenak) gizaratean eragin baikorra ere badu: –«ederretik begiratu gara!»).

---

[98] MORIN, E. (1989). VIDAL ET LES SIENS, du Seuil.

[99] SOLER, M. (1990) "Un problema planetario". *Cuadernos de Pedagogía*, 179.

COZOL, J. (1990) *Analfabetos USA*. El Roure.

[100] ALLPORT, F. H. Y LEPKIN, M. (1945). "Wartime rumors of waste and special privilege". *Journal of Abnormal and Social Psychology* 40.

[101] BECHTEL, R. B. (1977). ENCLOSING BEHAVIOR. Dowden Hutchinson and Ross.

Halere, hondamenen teoriak¹⁰² proposatzen duen moduko kurbak berak ere ez du balio kondairak irudikatzeke, ahozko narrazio garaikideak ezin ditugulako «ezegonkortasun eremu»tzat hartu. Alderantziz, hiri kondairek desagertu eta berragertzeko joera dute eta hondamenen teoriak haien ulermen geometriko soilean izan litezke lagungarri, ez ordea iragarpenarenean.

Beraz, barne edo kanpo etsaiaren aurka gerra-armaren gisa erabiltzekotan, ez dirudi hiri kondairak operatibizatu edo zuzentzeko saiakerek arrakasta handirik izango luketenik, ezen –era bereko hizkeraz baliatzarren– zurrumurrua eta ahozko informazio partekatua edozein norabide har dezakeen bi ahoko ezpata baitira.

Alta, bestelako oinarriak ezarriz gero, hiri kondaira ikertu eta aztertu ahal den gauza da. Bada, datozen lerroetan proposamen xume bat garatu nahi nuke horri buruz.

Abiapuntu gisa, gure lagun Jesús Ibáñezek hain dotore hedatzen lagundu zuen Elkarrizketaren Teoria¹⁰³ aipatu ahal genezake.

Lan ildo horrek hiru ardatz jasoko lituzte:

- A) Benetako hiri kondaira, beste testuinguruetan ematen diren antzeko kontaketatik bereizi.
- B) Bere sistema autopoietikoa eta honetatik eratortzen diren aldatketak ikertu.
- C) Bere mekanismo errepikatzaileak aintzat hartuz, gorago aipatutako sistema autopoietikoaren bilakaerari jarraitu.

Ardatz horiei esker, gizarte batek sintoma eta terapia ditu ahozko narrazio garaikidean. Zehazki, eta E. Morinek¹⁰⁴ proposatutakoaren ildotik, honokoak burutu ahal dira:

- A) Orainaldi, partehartzaile eta komunikazioari buruzko soziologia egitea.
- B) Giza-Zientzietan¹⁰⁵ lan metodologia klasikoak gainditzea.

[102] THOM, R. (1977). STABILITÉ STRUCTURELLE ET MORPHOGENÈSE. Inter-Editions.

[103] PASK, G. (1977) CONVERSATION THEORY. Elsevier.

[104] MORIN, E. (1973) LE PARADIGME PERDU. du Seuil.

[105] IBÁÑEZ, J. (1988) "Cuantitativo, cualitativo". In TERMINOLOGÍA CIENTÍFICA-SOCIAL. Anthropos, Barcelona. 218-233 orr, digitalean kontsultagari Román Reyesi esker, 2007.

C) «Aztertzaile» den hiri kondairaren ikertzailea bera ere aztertua izatea, bere inplikazioa dela-eta.

Bistan denez, ahozko narrazio garaikiderako hurbilpen mota hori zeharo urruti dago esparru honen hasierako ikerketa zientifiko konduktistetatik eta, planteamendu askoz zabalagoa bezain integratzailea eskainiz, haren urritasunak ezabatzea eta gainditzea ahalbidetzen ditu.

Michel Foucault parafraseatuz, esan genezake kontua ez dela «gizartearen historia bakoitzaren egia bilatzea, egia edo giza-konbentzio bakoitzaren inguruan historia bana egitea baizik».

Honen arabera, eta banantze, berrelkartze eta ugaritasun informetiboa bezalako praktikei esker, baliteke hiri kondaira bakoitzaren muin semiotikoa aldatu ostean berbideratuko lukeen tratamendura era praktikoz hurbiltzea; baina honek, jakina, narrazio zehatzari buruzko alde zurretiko ikerketa eskatzen du. Alegia, singularitasunez buruzkoa

Bitartean, orokortasunen diskurtsoa amaitzeko zorian dela ematen du. Hizkuntza estandarrik ez du denetarako balio¹⁰⁶. Ahozkotasanun ikerketa merezi du eta, horretarako, ahoskaritza nahiz ahozkaritza kontzeptuak baliagarriak suerta daitezke hala gizartean nola zeregin pedagogikoetan burutu beharreko azterketarako.

Hizkerak, ez hizkuntzak bakarrik, komunitatea sortzen du. Nazioak ere praktika komunikatibo haietan oinarritu dira eta, ebolutiboki ere, gizakion ezaguera, mintzamenak agertarazten dituen emozioen bidezko ardatz haien arabera joan da garatzen.

Parisen ezagutu nuen idazle beltz batek, afrikarra bera, haren herrian “literaturarik” ez zutela, “oraltura”¹⁰⁷ baizik esan zidan. Gurean, Manuel Lekuona zenari zor diogu “ahozko literatura” kontzeptua, baina, aipatu *oralture* dela eta, haren hiloba zen Joanmari Lekuonarekin hizketan geundela, “ahozkaritza” terminoa sortu zen hura definitzeko. Aldiz, Txillardegirekin solastu ondoren hasi nintzen “ahoskaritza” kontzeptua erabiltzen hasieran erabili ohi nuen ahozkaritza, zehaztu nahiean.

Nori berea, beraz... eta Ahozkotasanunari buruz ari garelarik, amaitzeko, zer gehitu daiteke?

---

[106] BERNÁRDEZ, E (2008). EL LENGUAJE COMO CULTURA. Alianza. 207. or. eta bestea

[107] “oralture” frantsesez...

Hauxe: Ahozketasunari “zorrak pagau ala palagau”

Goizuetako esaera zaharrak dioena, hain zuzen ere...

(Atsotitzak. G.Garateren bilduma)

Fito Rodriguez. 2016.

Erreferentzia bibliografikoak:

- Allport, F. H. eta Lepkin, M. (1945). “Wartime rumors of waste and special privilege”. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 40.
- Allport, G. / Postman, W. (1967). *Psicología del rumor*. Psique, Buenos Aires.
- Allport, G./ Postman, W (1946). An Analysis of Rumor. In *Public Opinion Quarterly*, 10, invierno 1946-47. 68-69.
- Bateson, G. (1976). *Pasos hacia una ecología de la mente*. C. Loehlé, Buenos Aires.
- Bechtel, R. B. (1977). *Enclosing behavior*. Dowden Hutchinsonson and Ross, Stroudsbouurg.
- Bender, M. P. (1989). *Psicología de la comunidad*. CEAC. Barcelona.
- Bernárdez, E (208). *El lenguaje como cultura*. Alianza. 207. or eta besteak
- Brunvand, J.H. (1999). *Too Good To Be True: The Colossal Book of Urban Legends*. Norton London.
- Buenaventura, R. (1994). *Teoría de la Sorpresa*. Ediciones Libertarias. Madrid.
- Calvino, I. (1993). *Cuentos populares italianos*. Siruela. Madrid.
- Cozol, J. (1990). *Analfabetos USA*. El Roure, Barcelona.
- Dale, R. (1984). *It’s True, it Happened to a Friend: A Collection of Urban Legends*. Duckworth. London.
- Dortier, J.F. (1990). « L’ethnomarketing: Un nouveau souffle pour les études de comportement des consommateurs ». *Sciences humaines*, N° 1. 38.
- Faugot, R. (1989). *Guerre spéciale en Europe*. Textes-Flammarion, Paris.
- Febvre, L. (1953). *Combats pour L’histoire*, A. Colin, Paris ; Bouimé, G. / Martin, H. (1969) *Les Ecoles historiques*. Point-Seuil,Paris.
- Ferraroti, F. (1981). *Storia e storie di Vita*, Laterza, Roma-Bari. *Tratatto di sociología* (1968) Utet, Torino.
- Fine, G.A. (1992). *Manufacturing Tales: Sex and Money in Contemporary Legendes*. Univ of Tennessee Press.Konxville.
- Flem, L. (1982). « Bouche bavarde et oreille curieuse ». *Le Genre humain*. 5, *Les chemins de la persuasion*. Dunod. París.
- Gorphe, F. (1980). *La Critique du temoignage*. Fayard, Paris. 1980.
- Havelock, E. A. (1996). *La musa aprende a escribir*. Paidos .Barcelona.

- Ibañez, J. (1988). “Cuantitativo, cualitativo”. In *Terminología científica-social*. Anthropos, Barcelona. 218-233. Román Reyes 2007.
- Kapfferer, J. N. (1989). *Rumores*. Plaza y Janés. Barcelona.
- Key, W.B. (1991). *Seducción subliminal*. Vergara. Buenos Aires.
- Mauss, M. (1923-1924). « Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés primitives »
in *l'Année Sociologique*, seconde série.,
- Morgan, H. eta beste batzuk (1988). *Vrais ou fausses?* First. Paris.
- Morin, E. (1989). *Vidal et les siens*, Ed. du Seuil. Paris.
- Morin, E. (1969). *La rumeur d'Orléans*. Ed. du Seuil. Paris,
- Morin, E. (1973). *Le paradigme perdu*. Ed. du Seuil. Paris.
- Morin, E. (1981). *Pour sortir du XXe siècle*, ed. du Seuil. Paris.
- Muñoz, B. (1993). “El discurso del saber aparente: la teoría de la pseudocultura” in *Crítica del lenguaje ordinario*. Ediciones Libertarias. Madrid.
- Negri, T. (1991). «Terrorismo y derecho». In *Terminología científico-social*. Anexo. 496. Anthropos. Barcelona.
- Ortí. A. / Sampere, J. (2000). *Leyendas urbanas en España*. pp. 180/190. Circulo de Lectores. Barcelona.
- Pask, G. (1977). *Conversation theory*. Elsevier, New York
- Pichevin, M. Ringler, A. Ringer, M. (1971). “Une approche du biais d'équilibre par la technique de la rumeur » . *Cahiers de psychologie* 14, 3.
- Reichová, T. (2011). *Manual para fabricar un terrorista* (DVD). Eguzki. Donostia.
- Rodriguez, F. (1988). “Zurumurruak gizarte zientzietan gaur egun” in *Jakin*, 106, 87/99.
- Rodriguez, F. (1989). “Kulturatzte eta alfabetatze prozesuak hizkuntz gutxiagotuetan” in III. Congreso Nacional de Sociología. Donostia.
- Rodríguez, F. (1993). “El rumor y el efecto Pígmalión” in *Crítica del lenguaje ordinario*. Ediciones Libertarias. Madrid.
- Rodriguez, F. (1996). Zer da performanzea? ¿qué es una performance? what is a performance? qu'est-ce que c'est une performance ? in *Ahozko Inprobisazioa Munduan*:
<http://www.bertsozale.com/liburua/ahozkoinprobisazioamunduan/hiru/hiru6.htm>
- Rodriguez, F. (1996). “As Contradicoes entre a língua vasca literária unificada e o vasconço oral na formação da identidade colectiva do poyo vasco.” *First International Conference on Sociolinguistics in Portugal- The linguistic Construction of Social and Personal Identity*. Universidade de Evora.

- Rodriguez, F. / Esnaola, I. (1996). "Idatzizko euskara batua eta ahozko euskararen arteko kontraesanak Euskal Herriaren nortasun kolektiboaren eraikuntzan (Gazte-hizkeraren kasua)" in *Tantak*. 16.pp 67/78.
- Rodriguez, F. (1997). "Bertsolaritza eta eskola, EAEko Hezkuntza Erreformaren erronka" Hik-Hasi.
- Rodriguez, F. (2012). "Zurumurruek eta iatrogenia egungo Euskal Herrian". Nazionalismo Ikertuz I.Kongresuaren aktak. 69/94. Digitalean EHUK argitaratuta.
- Rodriguez, F. (2012). "The Iatrogenic Perspective on Contemporary Legends" in *The International Journal of Critical Cultural Studies*, Vol 10.
- Rodriguez, F. (2013). ¿ESTÁ EL REY DESNUDO?. Delta Rodríguez, F. (2011) "Tribulaciones de un traductor de sí mismo" in *Jerusalem: la ciudad de Shalim*. Iralka. Donostia. pp 7/11.
- Rosental, R. (1980). PYGMALIÓN EN LA ESCUELA. Marova. Madrid
- Ross, L. eta beste batzuk (1975). "Perseverance in Self-Perception and Social Perception". *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 32, n.º 5.
- Rouquette, M. L. (1979) *Des phénomènes de la rumeur*. Thèse doct. Université de Provence.
- Sastre, A. (1980). LUMPEN, MARGINACIÓN Y JERIGONZA. Legasa. Buenos Aires.
- Soler, M. (1990). "Un problema planetario". *Cuadernos de Pedagogía*, 179.
- Thom, R. (1977). STABILITÉ STRUCTURELLE ET MORPHOGENÈSE. Inter-Editions, Paris.
- Thompson, P. (1978). THE VOICE OF THE POST, Oxford University Press, Oxford.
- Veyne, P. (1971). COMMENT ON ECRIT L'HISTOIRE, Le Seuil, Paris.